

„Działalność fundacyjna biskupów krakowskich.
Konferencja naukowa w 650 rocznicę
konsekracji gotyckiej katedry na Wawelu
oraz 650 rocznicę założenia Akademii Krakowskiej”,
Kraków, 23–26 kwietnia 2014 r.

Okragłe rocznice wydarzeń krakowskich roku Pańskiego 1364, tak istotnych dla polskiej państwowości, kultury i nauki, stały się impulsem do zorganizowania przez profesora Marka Walczaka z Instytutu Historii Sztuki UJ i Krzysztofa Czyżewskiego z Muzeum Zamku na Wawelu konferencji poświęconej różnorodnym aspektom działalności fundacyjnej biskupów. Najistotniejszym osiągnięciem czterodniowego spotkania, które śmiało można nazwać naukowym maratonem, był jego interdyscyplinarny charakter oraz szerokie ramy chronologiczne. Dyskutowali archeolodzy, architekci, historycy, historycy sztuki, prezentowano działalność fundacyjną okresu od średniowiecza do połowy XIX w., co pozwoliło na uchwycenie różnic i podobieństw w postępowaniu hierarchów diecezji krakowskiej.

Wygłoszono blisko 60 referatów, większość z nich ilustrowana była materiałem ikonograficznym. Organizatorzy wydzielili dwanaście bloków tematycznych: I. Katedra krakowska, cz. 1: Przemiany artystyczne w średniowieczu (cztery referaty), II. Katedra krakowska, cz. 2: Nekropolia biskupów krakowskich (cztery referaty), III. Fundacje biskupów krakowskich na terenie diecezji krakowskiej i poza nią (siedem referatów), IV. Biskupi krakowscy i klasztory (pięć referatów), V. Biskupi krakowscy jako promotorzy kultu Świętych, cz. 1: Średniowiecze (trzy referaty), VI. Biskupi krakowscy jako promotorzy kultu Świętych, cz. 2: Czasy nowożytne (cztery referaty), VII. Działalność fundacyjna biskupów krakowskich w średniowieczu, cz. 1: Biskup wobec przeszłości (dwa referaty), VIII. Działalność fundacyjna biskupów krakowskich w średniowieczu, cz. 2: Fundacje artystyczne (osiem referatów), IX. Fundacje artystyczne biskupów krakowskich w okresie nowożytnym (pięć referatów), X. Działalność fundacyjna biskupów krakowskich w wieku XIX (cztery referaty), XI. Rezydencje biskupów krakowskich, cz. 1: Kraków (pięć referatów), XII. Rezydencje biskupów krakowskich, cz. 2: Rezydencje poza Krakowem.

W tak szeroko zarysowanej tematyce obejmującej ponad pięć wieków, trudno znaleźć wspólny mianownik większości wystąpień, nawet w obrębie poszczególnych sesji tematycznych.

Referaty można podzielić na dwie grupy: przekrojowe, poruszające zagadnienia w szerszej perspektywie czasowej lub tematycznej, oraz wystąpienia analityczne, poświęcone konkretnemu przejawowi kultury materialnej bądź duchowej powstałemu z fundacji biskupów krakowskich.

Pierwszy cykl tematyczny otwierało wystąpienie Marka Walczaka i Krzysztofa Czyżewskiego (Kraków) „Stan i perspektywy badań nad działalnością fundacyjną biskupów krakowskich”, podsumowujące dotychczasowe badania oraz prezentujące perspektywy dalszych studiów. Autorzy zwrócili uwagę, że początku zainteresowań działaniami fundacyjnymi ordynariuszy można doszukiwać się już w późnośredniowiecznych i nowożytnych opracowaniach historycznych, następnie zaś w pracach dziewiętnastowiecznych, będących pierwszymi próbami syntetycznego ujęcia. Obecnie ich zdaniem najpilniejszą potrzebą jest włączenie badań nad zwierzchnikami diecezji krakowskiej do ogólnoeuropejskiego nurtu studiów nad hierarchami Kościoła, gdyż bez szerszego kontekstu nie sposób stworzyć wyważonej oceny działań naszych biskupów.

W nurcie rozważań syntetycznych poruszono dwie zasadnicze kwestie: patronatu i mecenatu artystycznego oraz działalności budowlanej biskupów.

Pierwszego z tych problemów dotyczyły m.in. wystąpienia: Tomasza Graffa¹ omawiającego różne kierunki działań artystycznych biskupów, którzy mieli wpływ na decyzje episkopatu i państwa oraz wnosili wkład w rozwój kultury i nauki jako mecenasi bądź kanclerze Uniwersytetu; Piotra Krasnego² prezentującego działalność fundacyjną biskupów: Giovanniego Matteo Gibertiego, Karola Boromeusza, Franciszka Salezego i Jozafata Kuncewicza, uznaną w Kościele za wzorce patronatu; Piotra Gryglewskiego³, który zarysował model fundacji ordynariuszy czynionych w celu upamiętnienia rodu bądź danej miejscowości. W tym nurcie mieściły się również wystąpienia: Andrzeja Laskowskiego⁴, który ukazał kulturowe korzenie i wzajemne relacje między biskupami diecezji krakowskiej i tarnowskiej; Anny i Pawła Dettloff⁵, którzy zaprezentowali działalność sufragana Franciszka Potkańskiego zarządzającego diecezją w zastępstwie Kajetana Sołtyka, gdy ukończono proces przekształcenia katedry i nadania jej wnętrzu stylu późnobarokowego, oraz Piotra Oknińskiego⁶, który zinterpretował osiem zachowanych znaków pielgrzymkowych z ikonografią św. Stanisława oraz analizował rolę biskupów w szerzeniu kultu świętego.

Drugą grupę wystąpień o charakterze syntetycznym stanowiły studia dotyczące działalności budowlanej, m.in. Michał Sobala⁷ dokonał przeglądu rezydencji biskupich pod względem ich funkcji i stylistyki w średniowieczu i nowożytności, zaś w drugim wystąpieniu zidentyfikował, na podstawie przede wszystkim źródeł pisanych, miejscowości, w których znajdowały się siedziby biskupie. To pozwoliło z kolei na rekonstrukcję ich programu użytkowego, okresu funkcjonowania oraz częstotliwości pobytów *episcopus ambulans*. O budownictwie traktowały także inne referaty: Stanisław Kołodziejcki⁸ przedstawił genezę budowli siedzib biskupów na tle analizy funkcjonowania i zakresu stosowania przepisów ograniczających rozwój budownictwa obronnego w monarchii piastowskiej; Jakub Adamski⁹ rozważał charakter i genezę chóru — najstarszej gotyckiej części krakowskiej katedry na tle stylowego oblicza architektury tego okresu w Europie Środkowej. Ponadto Renata Sulewska¹⁰ dokonała analizy formalno-treściowej nagrobków biskupich w katedrze zaprojektowanych i wykonanych przez najlepszych artystów epoki, zaś Marta Samek¹¹ omówiła kontekst historyczny i motywy działań artystycznych biskupów krakowskich w Kielcach, mieście zyskującym od końca XVI w. coraz bardziej na znaczeniu wśród rezydencji ordynariuszy.

¹ T. Graff (Kraków), „Biskup krakowski w służbie Kościoła w Polsce”.

² P. Krasny (Kraków), „Wzorce biskupiego patronatu nad sztuką sakralną w piśmiennictwie teoretyczno-artystycznym i w hagiografii w epoce potrydenckiej”.

³ P. Gryglewski (Łódź), „Nowożytne fundacje artystyczne biskupów krakowskich w Polsce Środkowej”.

⁴ A. Laskowski (Kraków), „Twórcze sploty. Diecezja krakowska a diecezja tarnowska w okresie autonomii galicyjskiej — próba porównania na gruncie stosunku do sztuki”.

⁵ A. i P. Dettloff (Kraków), „XVIII-wieczny wystrój rzeźbiarski katedry na Wawelu a działalność fundacyjna biskupów krakowskich”.

⁶ P. Okniński (Warszawa), „Znaki pielgrzymie z wyobrażeń św. Stanisława a problem mecenatu artystycznego biskupów krakowskich XIII i XIV wieku”.

⁷ M. Sobala (Kraków), „Fundacje rezydencjonalne biskupów krakowskich na tle przemian polskiej kultury architektonicznej epoki przedrozbiorowej. Wybrane problemy”, oraz tegoż, „Sieć rezydencji ordynariuszy krakowskich w średniowieczu i czasach nowożytnych. Zagadnienie skali i funkcji”.

⁸ S. Kołodziejcki (Toruń), „Średniowieczne zamki biskupów”.

⁹ J. Adamski (Warszawa), „Biskupi Nanker i Jan Grot a architektoniczna awangarda około 1300 roku. Gotycka katedra krakowska w kontekście rozprzestrzenienia się wzorów architektury alzackiej w Środkowej Europie w XIV wieku”.

¹⁰ R. Sulewska (Warszawa), „*Mortalitatis memor posuit* — biskupów krakowskich starania o upamiętnienie zmarłych i ich pomniki nagrobne w XVI w.”.

¹¹ M. Samek (Kielce), „Dla pożytku [...] i ozdoby naszego miasta. Działalność fundacyjna biskupów krakowskich w Kielcach w okresie nowożytnym (XVI–XVIII w.)”.

Dalsze referaty dotyczyły poszczególnych fundacji hierarchów krakowskich. Mieczysław Rokosz¹² dowiódł, że kardynał Oleśnicki sprawił do katedry nie dwa — jak przyjmowano dotąd w literaturze przedmiotu — lecz trzy dzwony: Zbigniew vel Zbyszko przezwany następnie Gąsiorem albo Goworkiem, Urban i Kardynał. Bartłomiej Wołyniec¹³ nakreślił etapy przebudowy kościoła parafialnego w Iłży i wyposażenie w paramenta oraz dzieje budowy kaplicy św. Krzyża — Szyszkowskich. Jerzy Żmudziński¹⁴ zaprezentował program ikonograficzny odkrytych w 2011 r. malowideł w Sławkowie; z drugiej połowy XIV w. pochodzi zachowany fragmentarycznie cykl hagiograficzny na ścianie tęczowej, zaś z pierwszej połowy XV w. tryptyk na ścianie południowej.

Ordynariusze patronowali także przebudowom kościołów. Anna Bojęś-Białasik i Dariusz Niemiec¹⁵ zaprezentowali wyniki badań krypty pod prezbiterium kościoła krakowskich dominikanów pozwalające na wznowienie dyskusji o pierwotnym pochówku biskupa Odrowąza po sprowadzeniu jego szczątków z Modeny w 1237 r., a także nowe odkrycia — ślady nieznanych do tej pory działań budowlanych biskupów w klasztorach w Krakowie i Mogile. Z kolei Barbara Maria Gawęcka¹⁶ przedstawiła etapy renowacji świątyni w Kielcach w pierwszej połowie XIX w. po przywróceniu dawnej katedrze tytułu kolegiaty i utworzeniu kapituły.

Biskupi krakowscy byli ponadto aktywni jako promotorzy kultu świętych. Zenon Piech¹⁷ przeanalizował styl i ikonografię pieczęci hierarchów krakowskich z przedstawieniem św. Stanisława. Irena Rolska¹⁸ zestawiła fundacje biskupów związane z kultem tegoż świętego w archidiaconacie lubelskim ze szczególnym uwzględnieniem kościoła parafialnego w Piotrowinie z 1440 r., uposażonego przez kardynała Zbigniewa Oleśnickiego. Ks. Janusz Królikowski¹⁹ zaprezentował działania biskupów dotyczące zaangażowania w kult świętych na podstawie dokumentów zachowanych w Archiwum Kongregacji ds. Kanonizacji w Rzymie. Działania hierarchów nie dotyczyły jedynie spraw beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych kandydatów na ołtarze z diecezji krakowskiej, lecz także wielu innych polskich przyszłych świętych.

Przełożeni diecezji krakowskiej dali się w końcu poznać na przestrzeni wieków jako mecenasi różnorodnych działań artystycznych i kulturalnych. Marek Walczak²⁰ przeanalizował typologię i stylistykę berel rektorskich darowanych Akademii przez biskupów, zwracając uwagę na względy funkcjonalne oraz odrębność tradycji krakowskiej w porównaniu do innych polskich uczelni. Mateusz Grzęda²¹ zarysował działalność biskupa Jana Konarskiego w sferze artystycznej, wskazując liczne przykłady jego aktywności: drukowane księgi, paramenta, nastawy ołtarzowe oraz własne portrety odznaczające się szczegółowością i pieczołowitością w przedsta-

¹² M. Rokosz (Kraków), „Zbigniewa Oleśnickiego fundacja dzwonów dla katedry krakowskiej”.

¹³ B. Wołyniec (Kraków), „Fundacje sakralne biskupa Marcina Szyszkowskiego w Iłży”.

¹⁴ J. Żmudziński (Kraków), „Gotyckie malowidła ścienne w kościele parafialnym biskupim w mieście Sławkowie”.

¹⁵ A. Bojęś-Białasik, D. Niemiec (Kraków), „Klasztorne fundacje biskupa Iwona Odrowąza w świetle wyników badań archeologiczno-architektonicznych klasztoru dominikanów w Krakowie i opactwa cystersów w Mogile”.

¹⁶ B.M. Gawęcka (Toruń), „Przebudowy i remonty kolegiaty kieleckiej prowadzone za czasów biskupa Jana Pawła Woronicza i biskupa Karola Skórkowskiego”.

¹⁷ Z. Piech (Kraków), „Św. Stanisław na pieczęciach biskupów i kapituły krakowskiej”.

¹⁸ I. Rolska (Lublin), „Kult świętego Stanisława biskupa w archidiaconacie lubelskim w XVI–XVII wieku”.

¹⁹ Ks. J. Królikowski (Kraków/Tarnów), „Biskupi krakowscy jako promotorzy kultu świętych polskich w XVII i XVIII wieku w świetle suplik zachowanych w Archiwum ds. Kanonizacji w Rzymie”.

²⁰ M. Walczak (Kraków), „Berła kardynalskie Zbigniewa Oleśnickiego, Fryderyka Jagiellończyka i Bernarda Maciejowskiego”.

²¹ M. Grzęda (Kraków), „Patronat artystyczny biskupa Jana Konarskiego i portret w Polsce około roku 1500”.

wianiu cech fizycznych. Milada Studničková²² zaprezentowała badania nad stylistyką i ikonografią antyfonarza kardynała Oleśnickiego, ukazując go na tle dokonań malarskich w Europie Środkowej w połowie XV w., a szczególnie szkoły praskiej doby pohusyckiej. Sławomir Cendrowski²³ naszkicował działalność biskupa Jerzego Radziwiła, późniejszego purpurata, jako mecenasa sztuki pozostającego pod wpływem włoskiej kultury Odrodzenia. Świadectwem tego wpływu było ofiarowane kardynałowi poetyckie dzieło o zawartości i wyglądzie idealnej biblioteki napisane przez bolońskiego poetę, Giulio Cesare Croce.

Część konferencyjnych wystąpień dotyczyła realiów życia codziennego biskupów. Krzysztof Czyżewski²⁴ przedstawił opis apartamentu Piotra Gembickiego, pomieszczenia mieszczącego się w skrzydle rezydencji naprzeciw klasztoru franciszkanów, oraz spis mobiliów dołączony do testamentu biskupa. Znalazły się w nim informacje o meblach, obiciach ściennych, obrazach, srebrach stołowych i sakralnych, niejednokrotnie z zaznaczeniem, w którym pałacu (krakowskim czy kieleckim) się znajdowały. Katarzyna Moskal²⁵ poddała analizie stylistycznej zachowane kafle bądź ich fragmenty z herbami siedemnastowiecznych biskupów — Marcina Szyszkowskiego i Piotra Gembickiego, zaś na podstawie źródeł pisanych z początku XIX w. przedstawiła wygląd pieców w krakowskim pałacu biskupów za czasów Jana Pawła Woronicza (1816–1820). Joanna Renner²⁶ zaprezentowała na podstawie źródeł pisanych wygląd, cechy stylistyczne i umiejscowienie trzech pieców w tymże pałacu, postawionych przez niezidentyfikowanego mistrza (najprawdopodobniej z kręgu warsztatu niemieckiego) w latach 1642–1646. Zdobił je herb biskupa Gembickiego — Nałęcz, zaś dominującą barwą był błękit. Realiów życia biskupiego dotyczyło również wystąpienie Anny Wyszyńskiej²⁷. Przedstawiła ona ubiory liturgiczne, oficjalne i prywatne Jerzego Radziwiła z czasu jego podróży w 1592 roku do Rzymu, gdzie miał uczestniczyć w ceremonii zaślubin *per procura* Zygmunta III Wazy z Anną Austriaczką; informacje czerpała z niewykorzystanego do tej pory źródła — diariusza papieskiego mistrza ceremonii Alaleone, który towarzyszył ordynariuszowi w podróży.

W podsumowaniu obrad Marek Walczak wskazał na znaczące wzbogacenie, dzięki konferencji, wiedzy o działalności fundacyjnej biskupów krakowskich. Zwrócił uwagę na przedstawienie tych efektów ich działań, które do tej pory nie były znane w literaturze przedmiotu. Podkreślił konieczność prowadzenia dalszych badań interdyscyplinarnych, które pozwolą lepiej rozpoznać i przedstawić na tle europejskim aktywność ordynariuszy krakowskich począwszy od średniowiecza, kończąc zaś na XIX wieku.

Na uwagę zasługuje bardzo dobra organizacja konferencji, wyjątkowa gościnność i serdeczność gospodarzy, którzy uczestniczyli we wszystkich sesjach tego czterodniowego maratonu intelektualnego.

Olga Miriam Przybyłowicz

(Warszawa)

²² M. Studničková (Praha), „Antyfonarz biskupa Zbigniewa Oleśnickiego”.

²³ S. Cendrowski (Toruń), „Giulio Cesare Croce i Lawinia Fontana. W kręgu mecenatu artystycznego kardynała Jerzego Radziwiła”.

²⁴ K. Czyżewski (Kraków), „Wyposażenie pałacu biskupiego w Krakowie za czasów Piotra Gembickiego”.

²⁵ K. Moskal (Kraków), „Piece nowożytne i z początku XIX wieku w krakowskim Pałacu Biskupów”.

²⁶ J. Renner (Kraków), „Piece i kominki z pałacu biskupiego w Krakowie. O pozostałości pieców z herbem Piotra Gembickiego w kolekcjach muzealnych i akwareli piec taki przedstawiającej”.

²⁷ A. Wyszyńska (Kraków), „Rola stroju w misji legackiej kardynała Jerzego Radziwiła (1592) na podstawie diariusza Paola Alaleone”.